

Куценко Сергій Володимирович,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри хореографії
та художньої культури
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини
ORCID: 0000-0003-0574-786X
kutsenko.udpu@gmail.com

НАРАТИВ ФОЛЬКЛОРИСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ НАРОДНОГО ТАНЦЮ ЦЕНТРАЛЬНОЇ УКРАЇНИ

Мета статті – проаналізувати, обґрунтувати та систематизувати фольклористичні дослідження народного танцю Центральної України. **Методологія** дослідження ґрунтується на застосуванні історичного, культурологічного, мистецтвознавчого та біографічного підходів, а також комплексному використанні методів аналізу, синтезу й узагальнення, що дало змогу проаналізувати, обґрунтувати та систематизувати народну хореографічну спадщину Центральної України. **Наукова новизна** полягає у розширенні знань та систематизації наукових досліджень провідних хореографів, етнографів та фольклористів у галузі танцювальної культури України. **Висновки.** Проведене дослідження дозволяє констатувати, що, незважаючи на численність публікацій, які торкаються окремих історико-культурних питань порушеної проблеми, немає узагальнюючого фольклористичного дослідження народного танцю Центральної України. На думку автора, величезний внесок у вивчення і аналіз історико-вікової стилістики регіональної хореографічної культури здійснюють польові фольклорно-етнографічні розвідки.

Ключові слова: хореографія, фольклор, народний танець, духовна культура, хореографічна культура України, фольклористичні дослідження.

Куценко Сергей Владимирович, кандидат педагогических наук, доцент кафедры хореографии и художественной культуры Уманского государственного педагогического университета имени Павла Тичины

Нарратив фольклорных исследований народного танца Центральной Украины

Цель статьи – проанализировать, обосновать и систематизировать фольклористические исследования народного танца Центральной Украины. **Методология** исследования основана на применении исторического, культурологического, искусствоведческого и биографического подходов, а также комплексном использовании методов анализа, синтеза и обобщения, что позволило проанализировать, обосновать и систематизировать народное хореографическое наследие Центральной Украины. **Научная новизна** заключается в расширении знаний и систематизации научных исследований ведущих хореографов, этнографов и фольклористов в области танцевальной культуры Украины. **Выводы.** Проведенное исследование позволяет констатировать, что, несмотря на многочисленность публикаций, касающихся отдельных историко-культурных вопросов затронутой проблемы, нет обобщающего фольклористического исследования народного танца Центральной Украины. По мнению автора, огромный вклад в изучение и анализ историко-вековой стилістики региональной хореографической культуры вносят полевые фольклорно-этнографические разведки.

Ключевые слова: хореография, фольклор, народный танец, духовная культура, хореографическая культура Украины, фольклористические исследования.

Kutsenko Sergiy, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Choreography and Art Culture Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

Narrative of folkloristic studies folk dance of Central Ukraine

The purpose of the article is to analyze, substantiate and systematize folkloristic studies of folk dance of Central Ukraine. **The methodology** of the research is based on the application of historical, cultural, art studies and biographical approaches, and the complex using of methods of analysis, synthesis, and generalization that made it possible to analyze, substantiate and systematize the national choreographic heritage of Central Ukraine. **Scientific novelty** consists of expanding knowledge and systematization of scientific researches of leading choreographers, ethnographers, and folklorists in the direction of the dance culture of Ukraine. **Conclusions.** The conducted research allows ascertaining that in spite of numerous publications that touch on certain historical and cultural issues of the problem, there is no generalizing folkloristic study of folk dance of Central Ukraine. According to the author, a huge contribution to the study and analysis of historical-age stylistics of the regional choreographic culture is carried out by field folklore and ethnographic explorations.

Key words: choreography, folklore, folk dance, spiritual culture, choreographic culture of Ukraine, folkloristic researches.

Актуальність теми дослідження. Нині численні політичні, економічні, соціальні умови розвитку нашої держави відсунули занепокоєння про духовну культуру суспільства на другий план. Сучасна Україна опинилася перед необхідністю її відновлення. Дослідження хореографічного фольклору України сприяє збереженню, а значить і збагаченню історико-культурної спадщини, духовному зростанню нашої держави. У нашому дослідженні танцювальний фольклор розглядається як історико-культурний феномен.

Криза духовної сфери українського суспільства потребує ефективного пошуку шляхів до її подолання. Людством накопичені величезні багатства духовних цінностей, які, на жаль, або не використовуються, або зовсім втрачаються в епоху науково-технічного прогресу. Наукова актуальність дослідження зумовлена недостатньою увагою до народного танцю Центральної України як потужного джерела духовної культури нації. У різних кутках України локальні традиції розвивалися різними темпами, з різною ефективністю взаємодіяли з іншими етнічними культурами. Хореографічне мистецтво України тісно пов'язане з історією народу, його звичаями та традиціями. Центральна Україна стала осередком формування східного слов'янства, а пізніше – українського етносу, української нації та культури, зокрема пісенно-танцювальної. Утверджуючись та розвиваючись фольклорний танець

Центральної України сформував ті специфічні риси, локальні особливості, манеру та характер виконання, які чітко вирізняють його з поміж інших. Хореографічна культура досліджуваного регіону має багато специфічних рис і вельми своєрідна. Необхідність наукового вивчення історичного і сучасного хореографічного фольклору Центральної України, як одного з компонентів духовної культури суспільства назріла давно. Інтерес викликаний і практичною потребою її вивчення у зв'язку з етнічною специфікою регіону, багатством, і різноманітністю його духовної культури, яка є відображенням всієї багатогранності перерахованих обставин в цілому.

Аналіз досліджень і публікацій. У науковій літературі XX–XXI століття існують різні підходи до вивчення окремих аспектів українського народного хореографічного мистецтва. Зокрема, фольклористичними дослідженнями танцю Центральної України займалися К. Василенко [1; 2; 3], В. Верховинець [4], П. Вірський [7], А. Гуменюк [6], Є. Зайцев [8], А. Кривохижа [11] та ін. Серед сучасних дослідників, у працях яких має місце хореографічна культура Центральної України – Л. Козинко [9], Б. Кокуленко [10], С. Легка [12], О. Мерлянова [13].

Мета статті – проаналізувати, обґрунтувати та систематизувати фольклористичні дослідження народного танцю Центральної України.

Виклад основного матеріалу. Українська народна хореографія відображає у художньо-естетичних образах національне світосприйняття і як носій національних цінностей є частиною світового культурного простору [14, 89]. Загальновідомо, що фольклор, будучи підґрунтям духовної культури, відображає менталітет народу, і як частина цієї культури розглядається в тісному зв'язку з історією регіону. Історія народу і регіону глибинно проявляється в його духовній культурі, частиною якої є хореографічна творчість. Фольклор – дуже чутлива сфера культури. Він існує в територіально-конкретній традиції, реагує на історичний час і на життя конкретної історичної спільноти. Його необхідно вивчати в хронологічному і географічному ракурсах, враховуючи при цьому специфіку народної творчості, що впливає із своєрідності історичного розвитку, різноманіття етнокультурних контактів.

Фольклор – явище традиційної культури, феномен духовного самовираження етносу, в якому відбилися народна модель світосприйняття, креативні етнічні задатки, етноментальні характеристики, естетичні стереотипи [5, 12].

Ґрунтовний дискурс у царині народного танцювального фольклору України здійснив відомий етнограф, хореограф, фольклорист В. Верховинець (1880-1938 рр.). Він став провідною ланкою дослідження танцювального мистецтва України, оприлюднивши на широкий загал свій науковий доробок “Теорія українського народного танцю” [4] (1919 р.). У цій праці дослідник зібрав та систематизував надзвичайно цінний матеріал для правильної інтерпретації та розуміння українського танцю.

Значний внесок у дослідження українських народних танців зробив А. Гуменюк (1916-1982 рр.), результати якого можна простежити у книгах “Українські народні танці (танцювальні мелодії)” (1955 р.), “Народне хореографічне мистецтво України” (1963 р.). Особливої уваги заслуговує праця “Українські народні танці” (1962 р., пер. в 1969 р. за ред. П. Вірського) [6; 7]. Відомий фольклорист записав велику кількість народних пісень та танців, зокрема тих, які мають провідне місце у культурно-мистецькому просторі Центральної України. П. Вірський та А. Гуменюк здійснили опис понад 140 танців. У першому розділі викладено характеристики термінів, умовних позначень, позицій та положень рук і ніг, корпусу, голови виконавців. У другому розділі міститься опис основних рухів українського народного танцю.

До сьогодні залишається актуальними фольклорні розвідки Є. Зайцева, репрезентовані у праці “Основи народно-сценічного танцю” (1976 р.) [8]. Автор подає методичку (близько двох сотень рухів) виконання танців Центрального та Західного регіонів України.

Відчутний вплив на процес розвитку хореографічного мистецтва в Центральній Україні здійснив А. Кривохижа [11] та його творча діяльність у хореографічному колективі “Ятрань”. Спираючись у своїй діяльності на народну основу, черпаючи у фольклорі справжнє натхнення, А. Кривохижа часто здійснював фольклорні експедиції до районів, розташованих на березі р. Ятрань. Ця діяльність дала можливість А. Кривохижі провести межу у творчості між прямим відтворенням фольклору і його сценічним варіантом – фольклоризмом. Час діяльності ансамблю “Ятрань” співпав із процесами поступового зникнення фольклорних творів з активного вжитку в побуті. Саме ці зразки народних танців, елементи обрядів прагнув зафіксувати А. Кривохижа задля подальшого творчого осмислення [10, 12].

А. Кривохижа немало мандрував по Україні, збираючи фольклор, вивчаючи історію, традиції, обряди; працюючи на репертуаром ансамблю, намагався зважати на те, що людей цікавить, що подобається, що захоплює. Створюючи хореографічні композиції, майстер завжди шукав найоптимальніші, найефективніші варіанти постановок, які найточніше відтворювали б народний дух, думку, естетику, а також багатство українського фольклору. Спочатку добирав танці, хороводи, обряди в усьому їхньому розмаїтті, потім створював композиції, сюїти, інші масштабні полотна. Але мета цих пошуків була єдиною – хореографічна композиція має бути аналогом українського народного танцю чи обряду, тобто містити найцінніше, що є в українському фольклорі [15, 224].

Надзвичайно визначним та змістовним є дослідження хореографічної лексики українського танцю К. Василенка, презентоване у книзі “Лексика українського народно-сценічного танцю” (1996 р.) [1]. В основі означеної праці лежить фольклорний матеріал Полісся, Поділля, Волині, Прикарпаття,

Буковини, Закарпаття та Центральної України. Загалом, у процесі фольклорних розвідок К. Василенка, було систематизовано понад тисячу рухів, з яких значна кількість була зафіксована вперше. Також уваги заслуговує праця "Український танець" (1981, 1997 р.) [1; 2], в якій чітко простежується взаємозалежність історичних, етнологічних, фольклорних зв'язків з формами та жанрами, лексикою, композицією, музикою в українській народній хореографії, аналізуються форми обробки першоджерела, а також взаємозв'язки українських танців з танцями народів, які мешкають в Україні.

Таким чином, огляд джерел до початку ХХІ ст. свідчить про активну дослідницьку роботу з вивчення регіонального танцювального фольклору України із залученням до цього фахівців-хореографів та фольклористів. Для вивчення хореографічного фольклору, введення досліджень в науковий обіг і знайомства з ними широкого кола фахівців, праці періодично перевидуються.

Означені дослідження замикають коло наукових інтересів дослідників хореографічного фольклору Центральної України. Все ж проблему вивчення фольклору порушують інші науковці. Свій внесок у вивчення народної творчості внесли "Всеукраїнські наукові фольклористичні читання, присвячені професору Лідії Дунаєвській" (м. Київ), де розглядаються питання фольклору України як націєтвірного чинника; фольклору і фольклористики в сучасному освітньому просторі; фольклору та фольклористики етнографічних регіонів України; етномузикознавства та ін. До збірників матеріалів читань увійшли статті загального характеру про стан фольклорних традицій України, історико-етнографічних досліджень різних фольклорних жанрів.

Феномен фольклору України ґрунтовно обговорюють на Міжнародній науковій конференції "Народна творчість українців у просторі та часі" (м. Луцьк). У рамках конференції розглядаються питання: традиційної народної культури та фольклору українців; закладів культури та освіти в дослідженні, збереженні та популяризації культурної спадщини українського народу та ін. Широкоаспектність розвідок науковців, що відображають дослідження з культури, фольклору, дозволяє детально і під різним кутом зору розглянути найважливішу частину духовної культури українського народу.

Науково-практична конференція "Збереження традицій танцювального фольклору та органічне їх включення в сучасну хореографічну культуру Поділля" (м. Хмельницький) зібрала науковців з метою дослідження питань історії та розвитку хореографічного мистецтва в контексті відродження та збереження подільського танцю, його значення у вихованні молодого покоління, ролі традиційного народно-аматорського хореографічного мистецтва у формуванні культурних цінностей.

Значна увага досліджень фольклору України відображена у дисертаційних дослідженнях здебільшого як складової народних традицій та звичаїв у процесі виховання особистості (Р. Дзвінка, Г. Карась, В. Каюков, Ю. Коломієць, Л. Степаненко, Т. Мацейків, С. Нікітчина, В. Скутіна, Н. Чашечнікова); у процесі формування національної самосвідомості (Г. Кловак), розвитку творчої особистості (З. Пазнікова, Н. Соломко); у сучасному культуротворчому процесі (К. Гончар); у контексті взаємозв'язків естрадної і фольклорної музики (А. Ковбасюк, В. Тормахова) та ін.

Аналізуючи хід наукових заходів та результати наукових досліджень, варто зауважити, що проблема вивчення та збереження хореографічного фольклору Центральної України залишається осторонь. Вважаємо, що фольклористичні дослідження народного танцю під загрозою зникнення з поля наукової спільноти, що за кілька років матиме негативні наслідки у зв'язку з втратою носіїв танцювального фольклору України. Важливим завданням сучасних дослідників танцювального фольклору є збір та обробка польових (первинних) матеріалів, зібраних в експедиціях. Це і танцювальна лексика, і тематика, музичний матеріал, поодинокі аналітичні узагальнюючі роботи творів хореографічного мистецтва в окремих населених пунктах.

З початку ХХІ ст. дослідниками презентовано дуже незначну кількість наукових праць, присвячених фольклористичним дослідженням народного танцю, зокрема Центральної України. Частково означену проблему репрезентує дослідження С. Легкої [12]. "Українська народна хореографічна культура ХХ ст." (2003 р.). У дисертації на основі аналізу наукових джерел обґрунтовується думка, що історико-культурний аналіз української народної хореографічної культури ХХ ст. може бути здійснений у трьох напрямках: функціональному, лексико-семантичному та концептуально-теоретичному. Історико-культурний аналіз розвитку української народної хореографічної культури здійснюється у таких аспектах: український народний танець у побуті; у контексті розвитку драматичного театру; як самостійний твір мистецтва; у контексті становлення та розвитку українського балетного театру; як об'єкт наукової рефлексії; розвиток української хореографічної освіти. Лексичні, жанрові, стилістичні інновації розглядаються в процесі їх взаємодії з існуючими традиціями українського народного танцю на фоні становлення і розвитку останнього як культурно-мистецького феномену [12, 19].

Першим в українському мистецтвознавстві дослідженням жіночих танців у контексті розвитку народної та сценічної хореографії є дисертація О. Мерлянової [13] "Жіночі танці в українській народній хореографії" (2009 р.). У роботі проведено історико-культурний та мистецтвознавчий аналіз за такими напрямками: українські жіночі танці в побуті – у контексті календарно-річної та сімейної обрядовості, а також поза обрядами; сценічні варіанти українських жіночих танців – у народно-сценічній хореографії та в умовах оперно-балетних вистав на національні теми. Доведено, що обрядові жіночі танці в про-

цесі естетизації набули самостійного художнього значення, дали поштовх для подальшого розвитку необрядових танців [13, 18].

Значно поповнила результати наукового вивчення фольклорного танцю Центральної України (Кіровоградщина) дисертація Б. Кокуленка [10] "Фольклорні традиції в народно-сценічному танцювальному мистецтві Кіровоградщини" (2010 р.). Дисертацію присвячено проблемі використання фольклорних традицій в народній хореографічній культурі Кіровоградщини. У дослідженні розкрито зміст, структуру, загальні тенденції, способи використання фольклорних традицій в народно-сценічному танці центрального регіону України, проаналізовано діяльність залуженого самодіяльного ансамблю танцю України "Ятрань". Автор дисертації зазначає, що геополітичне положення Кіровоградського регіону в другій половині XVIII століття сприяло формуванню основних тенденцій розвитку української народно-сценічної хореографії, джерелами якої справедливо вважається традиційна народна обрядовість та звичаї. Історія хореографічної культури регіону свідчить, що населення цієї території носить поліетнічний характер, що відображає тенденцію хореографічної різноманітності: гопак, козак, козачок, журавель, козак-вальс, мазурка, страшок, холяндра, комаринська, трамблям-полька, сербійночка, болгарка, джок, сирба, зайчик, кострубонько тощо.

Відтак значиму роль автор відводить творчості ансамблю танцю "Ятрань", створений А. Кривохижею, який був символом фольклорної хореографії. Спостерігаючи розвиток фольклорного народно-сценічного танцю на Кіровоградщині, автор надає особливого значення тенденції пріоритету українського репертуару танцювальних колективів, незважаючи на етнічну різноманітність у цій області. Автор пропонує термін "етнохореографії" та вважає його цілком адекватним для характеристики ідеї (поняття) фольклорного танцю і його зав'язків з народними традиціями та обрядами. У роботі робить акценти на оригінальності творчої концепції програми ансамблю "Ятрань" та його послідовників [10, 19-20].

У дисертації Л. Козинко [9] "Традиції фольклорної культури в сучасному народно-сценічному танці та балетному театрі України" (2012 р.) розглянуто питання еволюції, трансмісії та використання традицій фольклорної хореографії у сучасному хореографічному мистецтві. Здійснено комплексний аналіз становлення й еволюції українського фольклорного хореографічного мистецтва, виходячи з антропологічної та міфологічно-сакральної його основ. Обґрунтовано особливості еволюції жанрово-видової системи української народної хореографії, виходячи з антропологічної складової та зміни релігійних уявлень. Простежено динаміку розвитку української хореографії в її жанрових різновидах на сучасному етапі становлення. Виявлено та проаналізовано особливості використання фольклорного матеріалу в діяльності сучасних колективів [9].

Висновок. Таким чином, проведене дослідження дозволяє констатувати, що, незважаючи на численність публікацій, які зачіпають окремі історико-культурні питання порушеної проблеми, немає узагальнюючого фольклористичного дослідження народного танцю Центральної України. На нашу думку, величезний внесок у вивчення і аналіз історико-вікової стилістики регіональної хореографічної культури вносять польові фольклорно-етнографічні розвідки. Перспективою подальших розвідок вбачаємо організацію фольклорно-етнографічної експедиції по населених пунктах Центральної України з метою збирання та запису фольклористичних матеріалів. До експедиційної групи плануємо залучити студентів спеціальності "Хореографія" Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини в рамках діяльності наукового гуртка "Народний танець в системі хореографічної освіти" та вивчення дисципліни "Теорія і методика українського народного танцю".

Література

1. Василенко К. Ю. Лексика українського народно-сценічного танцю. Вид. 3-тє, К. : Мистецтво, 1996. 496 с.
2. Василенко К. Ю. Украинский народный танец. М. : Искусство, 1981. 160 с.
3. Василенко К. Ю. Український танець : підручник. К. : ІПК ПК, 1997. 282 с.
4. Верховинець В. Теорія українського народного танцю. К. : Музична Україна, 1990. 149 с.
5. Вовк М. П. Фольклористика у класичних університетах України (друга половина XIX – початок XXI ст.): навч. посібн. К. : Ін-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України, 2014. 202 с.
6. Гуменюк А. І. Народне хореографічне мистецтво України. К. : АН УРСР, 1963. 235 с.
7. Гуменюк А. І. Українські народні танці / за ред. П. Вірського. К. : Наукова думка, 1969. 612 с.
8. Зайцев Є. Основи народно-сценічного танцю. К. : Мистецтво, 1976. 285 с.
9. Козинко Л. Л. Традиції фольклорної культури в сучасному народно-сценічному танці та балетному театрі України : автореф. дис. ... канд. мистецтвознав. : 17.00.02. Київ, 2012. 18 с.
10. Кокуленко Б. Г. Фольклорні традиції в народно-сценічному танцювальному мистецтві Кіровоградщини : автореф. дис. ... канд. мистецтвознав. : 26.00.01. Київ, 2010. 20 с.
11. Кривохижа А. М. Роздуми про мистецтво танцю. Кіровоград : Центральноукр. вид-во, 2012. 172 с.
12. Легка С. А. Українська народна хореографічна культура 20-го століття : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 17.00.01. Київ, 2003. 20 с.
13. Мерлянова О. А. Жіночі танці в українській народній хореографії : автореф. дис. ... канд. мистецтвознав. : 26.00.01. Київ, 2009. 19 с.
14. Нечитайло В. С. Народне хореографічне мистецтво України у соціокультурних умовах сьогодення. Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв: наук. журнал. Київ. 2017. № 2. С. 88–93.